

I.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
No: 23-24 (Ekim 2000-Mart 2001)

İKTİSADİ DÜŞÜNCE TARİHİNDE GİRİSİMCİLİK KAVRAMI ÜZERİNE NOTLAR

Prof.Dr.A.Dinç ALADA*

Üretim araçlarının özel mülkiyete konu olduğu kapitalizm ya da iktisadi özgürlük sisteminde mülk sahipleri belli baslı üç işlevi yerine getirmektedirler: a) mali sermayenin devreye sokulması; b) üretim araçlarının istihdama ve koordinasyonu, firmanın yönetimi ve işletilmesi; c) yatırımlarla ilgili stratejik kararların alınması. Sermaye piyasaları gibi kurumların varlığı sayesinde mali sermaye sunumu ile diğer işlevler tamamen birbirinden ayrılabilmiştir. Girdilerin temin edilmesi ve rutin işletme işlevleri ücretli çalışanlara devredilebilirken, yatırım yapma ya da yapmama, yeni bir piyasaya girme gibi nihai kararlar ise hiçbir şekilde üretim araçları mülk sahiplerinden baskasına bırakılmamıştır. Karar verme pozisyonu ile isadaminin üstlendiği işleve girişimcilik adı verilmektedir¹.

Girisimciliğin kapitalist sistem içindeki bu nihai öneme sahip rolü gözönüne alındığında iktisatçının dikkatinin bu nokta üzerinde yoğunlaşması beklenir. Nitekim ilk kez Cantillon, isadaminin, emeği üretim sürecinde istihdam etme, mali sermaye tedarik etme işlevleri ile bilinmeyen gelecek karşısındaki karar alma pozisyonunu ayrı değerlendirebilmiştir. Cantillon'a göre tüccar gündelik piyasada çiftçiden "belli bir fiyat üzerinden [mallar] satın alıp belirsiz fiyattan"² şehirde satabilir. Tüccari bu girişime motive eden, faaliyeti karşılığında elde etmeyi umduğu kârdır. Bu kâr, "tüketim malları fiyatlarının şehirdeki dalgalanmalarının önceden belli olmaması nedeniyle belirsizdir"³. Geleceğin bugünden tam olarak bilinmeyişi nedeniyle geliri risk içeren aktörü büyük bir titizlikle merceğe altına alan Cantillon, girişimciliğin risk alma ya da risk üstlenme vasfını öne çıkarmaktaydı. 18.yüzyilin son çeyreğinden gelen bu yaklaşım, Condillac, Smith, Turgot dışarıda tutulursa çok fazla taraftar bulamamıştır. 19.yüzyılda J.B. Say, sermaye sunumunda

* İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Bk., M.Blaug "Entrepreneurship Before and After Schumpeter", Economic History and the History of Economics, içinde, New York: New York Univ. Press, 1987, s.219.

² R.Cantillon, Essai sur la Nature du Commerce en Général, Paris, 1952, s.29.

³ Ibid.

bulunan kapitalist ile yönetim, işletmecilik, denetim, karar alma gibi girişimcilik-idarecilik işlevlerini birbirinden ayırmakla⁴ kalmıyor, girişimciliğin kazancı olan kârın, “üretimin iyi ya da kötü sanslarının pesinen kabul edilerek”⁵ ortaya çıktığını ileri sürüyordu. 1.cildi 1826, 2.cildi ise 1850 yılında yayınlanan von Thünen’in *Der Isolierte Staat* adlı eseri de girişimciliğin vasıflarını öne çıkarması bakımından bir köşe tasi olarak değerlendirilebilir. Thünen’e göre girişimcinin kazancı, (a) yatırılmış sermayenin bugünkü faizi;(b) işletmecilik ücreti; ve (c) kayıpların hesabedilebilir riskleri karşılığı olarak sigorta priminin, firmanın gayri safi kazancından çıkartılması ile elde edilir. Thünen’in “bakiye” getiri olarak tanımladığı girişimci kazancı, önceden hesabedilemeyen, dolayısıyla öngörülemeyen bir gelir kategorisidir.⁶

Thünen’i 20nci yüzyılda F.H.Knight, *Risk, Uncertainty and Profit* (1921) ile izleyecektir⁷. Yine 20.yüzyıl başında, 1912 yılında yayınlanan *The Theory of Economic Development* adlı eseri ile Schumpeter, girişimcilik kavramının iktisat teorisine katılmasına önemli katkılarda bulunmuştur.

18.yüzyıldan günümüze, karar verici rolü ile girişimciliği öne çıkaran Cantillon-Say-von Thünen- Knight- Schumpeter dünsel evrim çizgisi, hakim iktisat konusundaki neoklasik iktisat içinde yaygın bir kabul görmemistir. Neoklasik iktisadın, girişimciliği, üretim fonksiyonu içinde bir girdiye, üretim-faktörüne indirgemesi, piyasada aktörlerin tam bilgiye sahip olduklarını kabul etmesi, büyük ölçüde Ricardo ve takipçilerinin benimsedikleri yöntemin bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. Nitekim Ricardo, yeni bir makineyi piyasaya getiren ilk kapitalistin ekstra bir getiri sağlayacağını ve bunun da yeni bir iktisadi gelişme süreci yaratacağını vurgulamış⁸, ancak yenilik yaratma yeteneğinin bir kapitalisti diğerinden ayıran temel özellik olduğu düşüncesini ise hiç işlememistir⁹. Bireylerin tamamen rasyonel davrandıkları, üstelik avantajlı olabilecekleri alanları tercih ederken tam bilgiye sahip olduklarının kabul edilmesi Ricardo’ya analitik soyutlama kolaylığı getirirken, bilgiye tam olarak sahip olmadığı için sürekli olarak arastırın, kesif yapan, zaman ve mekan sınırlarını bilerek davranışlarını buna göre ayarlayabilen bir tipolojiyi de sisteminden disladı. Geriye sadece sermayesini kendi istediğine göre daha avantajlı olduğunu bildiği alanlara kaydıran¹⁰, bu alanlara

⁴ Bk., R.F.Hébert – A.N.Link, *The Entrepreneur: Mainstream Views and Radical Critiques*, New York: Praeger, 1982, s.33.

⁵ J.B.Say, *Traité d’Economie Politique*, Paris: Calmann - Lévy, 1972, s.374.

⁶ Bk., M.Blaug, *op.cit.*, s.222.

⁷ F.H.Knight’da girişimcilik vasfı üzerine bk., R.B.Emmett “The Economist and the Entrepreneur: Modernist Impulses in Risk, Uncertainty and Profit”, *History of Political Economy*, 31:1, 1999, s.29-52.

⁸ Bk., D.Ricardo, *Des Principes de L’Economie Politique et de L’Impôt*, Paris: Champs Flammarion, 1977, s.350.

⁹ Bk., M.Blaug, *op.cit.*, s.221.

¹⁰ Bk., D.Ricardo, *op.cit.*, s.77-78.

yapacağı yatırım neticesinde elde edeceği kazancın ya da kârın büyüklüğünü önceden bilen bir tipoloji kalmaktaydı¹¹. Bu özelliklerin tüm kapitalistler için geçerli olduğu durumda, Ricardo kâr oranının tüm piyasalarda esitlenme eğilimine yöneleceğini söylemekteydi¹². Ricardo'nun iktisadi analizinden yararlanan düşünürlerin basında gelen Marx'ın Kapital'i dikkatle tetkik edildiğinde, girişimcilik, kesif, süphe, yanılma, firma disiplini ve riskten kaçınma gibi kavramlara dair herhangi bir muhakemeye rastlanmaz. Marx'ın, von Thünen'in Der Isolierte Staat adlı eserini incelemiş olmasına rağmen, girişimcilik konusu hakkında sessiz kalışı nasıl açıklanacaktır?

Ricardo, malların fiyatlarının temeli olduğunu düşündüğü emek değer teorisini kendi içinde tutarlı olarak ele alabilmek için kârın önceden bilinmeyeceği ön kabulünü yapmamak veya yatırım sürecinin içerdiği risk ve endiselerden uzak durmak için, bir zaman noktasından diğerine geçiş esnasında anahtar kavram olan insanların zihinleri içindeki beklenti psikolojisini elemiştir. Söyle ki, sayet 1 işçi 1 yılda 100 kg buğday üretirse ve 100 m kumaş üretmek için de 1 işçinin 2 yıl çalışması gerekiyorsa, mübadele oranı $\frac{1}{2}$ olmayabilir. Çünkü, 2 yıl bekleyecek olan girişimci, buğday girişimcisine göre 2 misli değil daha fazla kazanç elde etmek isteyebilir. İlk yıl yatırdığı sermayesine göre bir kâr beklese, 2nci yılın sonuna kadar satışların ne olacağını önceden bilmesi mümkün değildir. Demek ki gerçek hayatta nisbi fiyatlar sadece emek katsayılarına bakılarak tahmin edilemez. Ancak, ve ancak $t_1=t_2$ olduğu kabul edildiğinde yani bir zaman diliminden diğerine değişimin olmadığı varsayımı emek katsayılarını nisbi fiyatlara esitler¹³. Ancak böylesi bir kabulün iktisadi hayatta herhangi bir anlamlı olacağını düşünülemez. Zira, girişimciliğin ilk vasıflarından biri, bilinmeyen gelecek karşısında riskten korunmak, belirsizliklere cevap aramak, kısaca değişimle mücadele ederek kârlılığı sürdürmektir.

Emek değer teorisini benimseyen Ricardo'nun takipçilerinin, özellikle Marx'ın da aynı sorunla karşılaştığı ileri sürülebilir. Her ne kadar Marx değerlerin fiyatlara dönüşümü sorununu gündeme getirmiş, parasal dünya ile değerler dünyasının ayrılması ve bu geçişin sağlanması gerektiğini düşünmüş olsa da, dönüşüm sorununu salt mantıksal muhakeme ile çözmeye girişmesi, ne kullandığı tipolojilerin davranış kalıplarını zenginleştirilmesine yardımcı olmuş, ne de analiz çerçevesine yanlılanabilir bir içerik katabilmistir. Kapitalist kavramı, sınıfsal özelliğinin vurgusunu taşıyarak gerek Ricardo'da gerekse de Marx'da tartışılan boşluğu doldurmuştur. Ancak, kapitalist kavramı, emeği istihdam etme, sermaye biriktirme dışında başka herhangi bir işlevi kavramsallaştıramamaktadır.

¹¹ Ricardo'nun J.B.Say ile mektuplaşmalarında da girişimcinin vasıfları ve rolü hakkında tek bir satır bile bulmak mümkün değildir [bk., R.F.Hébert-A.N.Link, Op.Cit., s.40].

¹² Bk., E. Halévy, The Growth of Philosophical Radicalism, 1952, London, s.326- 327.

¹³ Bk., P.V. Mini, Philosophy and Economics: The Origins and Development of Economic Theory, Florida: Univ. of Florida, 1974, s.92 vd.

Jevons ise *Theory of Political Economy*'de geleceğe ve zamana iki ayrı cepheden yaklaştı. İlk önce, faydanın sadece bugüne has olmadığını, bireyleri fayda ve kar maksimizasyonuna götüren, önemli özelliklerden birinin de onların 'beklenen faydaları' olduğunu öne sürmüştü. Emek-değer teorisinin, geleceğin belirsizliğini ve bilgisizliği gözardı ettiğini düşünerek, "herhangi bir esyanın gelecekteki değeri üzerinde, kullanılan emeğin herhangi bir tesiri yoktur, kullanılmış ve yok olup gitmiştir... ticarete geçmiş geçmiştir ve bizler sürekli olarak her an yeni bir noktadan hareket eder, gelecekteki faydayı ve malların değerini [zihnimizde] tartarız..."¹⁴ diye yazıyordu. Ancak, ikinci planda, bireylerin gelecekte bekledikleri faydaların, alternatif tercihlerin önceden bilindiği varsayımı üzerine kurulu fayda maksimizasyonu ilkesi ile mantıksal olarak tutarlı bir çerçevede ele alınması zorunluluğu, Jevons'ı, geleceğin ihtimal derecelerinin objektif olarak bilindiği varsayımına yöneltti.

Jevons'ın *Principles of Science*'da tam bilgi varsayımını ve tesadüf faktörünü reddederek, bilinç ve tecrübenin "içinde bulunulan düşünme anı ile bir sonraki arasındaki kopmadan ortaya çıktığı"¹⁵ni ileri sürmesi, bilime farklı bir açıdan bakışın ilk nüvelerini gösteriyordu. Ancak, *Theory of Political Economy*'de iktisadi tekil bir zaman noktasına bilinçli olarak hapseden ve hedonistik bir çerçeveyi ısrarla izlemeye devam eden Jevons, girişimcilik faaliyetine iktisadi analizinde yer ayırmamıştır. Gerçekten de girişimciliğin vasıfları arasında önemli yeri olan belirsizlik ve risk ortamında bireyin geleceğe dönük karar alma endisesi, kararların sonunda yanılma ve belirsizlik karşısında cevap kanalları arama işlevi, Jevons'ın *Theory of Political Economy*'deki öncülleri ile üretilemezdi.

L.Walras, W.S.Jevons'a 13 Temmuz 1878'de yazdığı mektupta, *Theory of Political Economy*'i değerlendirirken, iktisatta girişimcinin rolü konusunda büyük bir boşluk olduğunu, bu konunun eserde gereğince yer almadığına işaret etmekteydi. Walras, girişimcinin asli rolünün üretken değerleri talep ve arz etmek olduğunu ifade ederek girişimcinin müdahalesi olmadan ücretlerin, faizlerin ve rantların hiçbirini zaman belirlenemeyeceğini ileri sürüyordu¹⁶. Jevons ise Walras'a yazdığı cevabi mektupta girişimci hakkında yapılan değerlendirmelere katıldığını ve bu konudaki boşluğun giderilmesi gerektiğini söylüyordu¹⁷. Ancak Jevons, bu değerlendirmesine rağmen, 72 bölüm olarak düşündüğü *Principles of*

¹⁴ W.S.Jevons, *The Theory of Political Economy*, London: Macmillan, 1879, s.178.

¹⁵ Bk., W.S.Jevons, *The Principles of Science: A Treatise on Logic and Scientific Method*, (1905), London: Macmillan, s.4.

¹⁶ Bk., W.S.Jevons, *Papers and Correspondence of W.S.Jevons*, C.IV, R.D.C. Black (der.), London: Macmillan, 1977a, s.260.

¹⁷ *Ibid.*, s.263.

Economics'de tek bir bölümü bile girişimcilik konusuna ayırmamıştır¹⁸. Ayrıca Jevons'un girişimciyi, risk ve belirsizlik göğüsleyebilen, yenilik ve kesif yapabilen karar verici boyutu ile değil, sermayeyi, beceriyi, emeği ve emeğin idaresini biraraya getiren ve bu vazifesi karşısında kâr getirisi elde eden bir birey olarak tanımladığı bilinmektedir¹⁹.

Jevons'ı izleyen Edgeworth, girişimciliği risk ve belirsizlikten bağımsız bir faaliyet olarak düşünüyordu²⁰. Marshall'ın Principles of Economics'inde risk ve yenilik ayrımının yapılmış olmasına rağmen girişimcilik teorisinin mevcudiyetinden bahsetmek imkansızdır. Dolayısıyla, marjinalizmden neoklasik iktisada geçiş sürecinde Jevons-Walras ve Marshall geleneğinde girişimcilik teorisinin herhangi bir alanı bulunmazken, bu boyut kısmen Menger'den Schumpeter'e özellikle Mangoldt kanalı ile uzanan çizgide islenmiştir.

Neoklasik iktisat geleneği içinde girişimcilik, sadece üretim faktörlerini bir araya getirme fonksiyonu ve bireyin, geleceğin risklerine karşı korunma motifi ile sınırlı kalmıştır. Marshallian bir gelenek içinden yetisen ancak neoklasik iktisattan paradigmal bir kopuşun pesinde kosmuş olan J.M.Keynes bile girişimciyi firma ile bütünleştirerek, girişimcinin firma içinde karar alma rolünü üstlendiğini vurgulamamış, makroekonomik bir bakış açısı ile iktisatçının ilgisini girişimciden toplulastırılmış iktisadi kavramlara kaydırmıştır²¹.

Schumpeter'in Neoklasik iktisadın içinden, özellikle Walras'ın genel dengesinden hareketle girişimciliğin kesif ve yenilik yapma vasıflarını günışığına çıkarması sanılanın aksine neoklasik çizgi içinde benimsemedi. Özellikle Schumpeter'in risk göğüsleme vasfının girişimciliği tanımlayacak yeterli bir özellik olmadığını, yenilik yapmayan isadaminin girişimci sıfatını alamayacağını dikkatle vurgulaması, neoklasik iktisat içinde taraftar bulamadı. Neoklasik iktisadın, karar alan, beklentiler oluşturan, yanilgiya uğrayan, belirsizliklerle karşılaşan, zorlukları göğüslemeye çalışan insani, düşünsel çerçevesi içine dahil edememesi, günümüz iktisat düşüncesini bir yol ayrımına getirmektedir. Bir yanda, girişimcilik teorisinin olamayacağı veya üretilemeyeceği düşüncesiyle, farklı toplumlarda, farklı dönemlerde ve değişen koşullarda girişimciliğin gelişmesi ya da gelişmemesinin

¹⁸ Bk., R.D.C.Black'ın notu, *ibid*, s. 263n. Bu arada Jevons, editörlüğünü yaptığı *Wealth of Nations*'a düştüğü bir serhde girişimci sıfatının iktisatçının kavram dağarcığından çıkmasının üzücü olduğunu, iktisadın, plan yapan, iş örgütleyen, sanayii harekete geçirecek vasıtalar temin etme vasıflarını içeren bir kavrama ihtiyaç bulunduğunu ifade etmekteydi. "Kapitalist" kavramını yetersiz "tesebbüs sahibi" kavramını ise daha uygun bulduğunu ifade etmekteydi: [bk., W.S.Jevons, *Papers and Correspondence of W.S.Jevons*, C. VI, R.D.C. Black (der.), London: Macmillan, 1977b, s.67].

¹⁹ *Ibid*.

²⁰ Bk., R.F.Hébert-A.N.Link, *op.cit.*, s.55n.

²¹ *Ibid.*, s.56-57.

tarihsel, tümevarımsal²² irdelemesini öne çıkaran akim güçlenmektedir. Öte yandan ise, tarihsel çalışmalara dikkat etmekle birlikte, teorik boşluğu, Cantillon –Say- von Thünen- Knight- Schumpeter düşünsel evrim çizgisini yeniden değerlendirerek doldurmaya çalışan yaklaşımlar da öne çıkmaktadır.

²² Cf., M.Blaug “The Concept of Entrepreneurship in the History of Economics”, Not Only an Economist, içinde, Cheltenham-Vermont: EE, 1997, s.110.